

Onverzoenlijke tegenstelling?

voor Ds. H. Kluin

Piëtisme—Barthianisme is voor velen de kwalificatie van een onverzoenlijke tegenstelling. Ook Piëtisme—Calvinisme. Behoeft hier wel sprake te zijn van: onverzoenlijkheid? Het Piëtisme is, als aanduiding van een geestelijke richting, beter: van een geestesverhouding, heel wat ouder dan het nog splinternieuwe Barthianisme. Calvinisme en Piëtisme gingen altoos saam, het één was nooit zonder het ander.

Jammer, dat deze tijd de tendens heeft, de demonische tendens, om bestaande contrasten zowel natuurlijke als geestelijke, steeds scherper te markeren, en de „partijen” al meer als zodanig te classificeren; fanatici gaan te gast. Wat is piëtisme?

Daar zijn van die „Schlagwörter” die heel veel kwaad gedaan hebben en nog doen. Daar zijn mensen, die als zij het woord „piëtist” horen, dadelijk in de afweerhouding gaan staan: ze moeten er niets van hebben. Ze hebben misschien nooit van Barth gehoord; allicht behoorden ze dan tot de geprononceerde Barthianen. Maar — 't is ook mogelijk anti-Barthiaans te willen heten en dus ook niets van 't piëtisme te willen weten, les extremes se touchent in een anti-piëtische afweerhouding.

Het woord is een gevaarlijk ding; een naam vooral. What is in a name? Je kunt er van alles in leggen. Calvinist is net zo'n gevaarlijk woord. Die man is een Calvinist, maar van welke verdere dénominatie? Want in ons kleine Nederland heb je variatie's op het thema: Calvinisme. Bedoelt ge: à la Kersten? Of à la Prof. Hugo Visscher! Of à la Prof. Schilder! Of à la Prof. Hepp? Of à la Hoedemaker? Enz.

Precies hetzelfde geval met: piëtisme en piëtist. En als straks het Barthianisme wat ouder is dan enige decennien, komt ook daar de spraakverwarring, die al op weg is.

Een piëtist — bedoelt u op de wijze van August Hermann Francke en Spener? of op de wijze van Schortinghuis met zijn dierbare „nieten”? Er is een zeer actief piëtisme, en een zeer lijdelijk dito. Wat bedoelt u?

Het waar te wensen dat wij de tegenstellingen, die onverzoenlijk lijken, wisten te herleiden, terug te brengen tot een verschil in aanleg, karakter, persoonlijkheid, ook: opvoeding. Want aanleg en karakter zijn in dit opzicht allerbelangrijkste factoren. Als twee hetzelfde zien, zeggen ze het elk anders, elk op zijn wijze.

Of hebben de vier Evangelieën niet elk hun heel bijzonder accent van Christusuitbeelding? Dezer dagen lezende in „Oudere Tijdgenooten” van Allard Pierson trof mij een passage, betreffende de verwijdering die ontstond tusschen Da Costa en De Clerq omdat de laatste zich al meer en meer door Kohlbrugge liet beïnvloeden. Hier is dus al de tegenstelling: piëtisme — Barthianisme (Kohlbrugge is immers prototype van Karl Barth?). De Clerq, schuchtere teer-religieuze natuur, en als zodanig ook piëtist-van-huis-uit, gaat al meer en meer vrezen voor de krijgshaftige houding van Da Costa, den practischen piëtist, die als zijn meester Bilderdijk tot het offensief was overgegaan in grote stijl, getuige zijn politieke strijdzangen. De Clercq, van wien we geen enkele improvisatie, geen enkel gedicht bezitten, die in dit opzicht Gods water over Gods akker liet lopen, is psychologisch beoordeeld, de anti-pode van den voortvarenden, profetisch-extatischen Israëliet, die naar 't woord van Schiller, kon zeggen: Kameraden, ik voel een armée in mijn vuist. Dit verschil-in-aanleg dier beide boezemvrienden werd via de theologische inzichten van Kohlbrugge oorzaak van groeiende autagonie. De Clercq was zwaarmoedig en zijn geestigheid, zijn humor was er het masker van. Hij kon niet zo zingen als zijn vriend:

Zij zullen ons niet hebben.
De goden van den tijd.

Trouwens, Groen van Prinsterer beantwoordde dit lied met de vraag: Hebben die goden ons al niet lang? Een vraag, die Kohlbrugge ook gedaan kon hebben, Kohlbrugge, die van een ijveraar-voor-de-heiligmaking, het z.g.n. perfectionisme was omgeslagen tot het andere uiterste, dat veel leek op een uitschakelen van de hei-

ligmaking, althans op een ontkennen van haar werkelijkheid anders dan in en door Christus, zodat de persoonlijke verantwoordelijkheid dreigt om te slaan in een piëtische lijdelijkheid, die der dierbare nieten, welke dierbaarheid onze geestelijke traagheid bijzonder in 't gevele komt. Daartegenover loopt het strijdhaftig piëtisme het gevaar van een werkheiligheid die vergeet dat al onze gerechtigheden voor God zijn: een wegwerpelijk kleed. Wat daarin blijvend is, is juist niet ons deel. Maar toch wordt het ons toegekend, o wondere paradox. En als we 't niet bezitten is het onze schuld. Het is in de geschiedenis der kerk als in onze eigen geestelijke levenshouding: we zijn onevenwichtig, maar zo heel zelden bereiken we de synthese van twee waarheden, die elk op zichzelf fataal zullen blijken; iedere ketter zweert eenzijdig bij zijn éne hem dierbare letter, een geestelijk nationalisme dat oogkleppen levert om scheel te leren zien...

Allard Pierson zag héél goed dat en waarom De Clercq door z'n schuchterheid in het heilige, door zijn besef van „steile afhankelijkheid” meer naar Kohlbrugge overhelde dan naar zijn vriend Da Costa. Hij, de teer-gevoelige mystieke improvisator, die tevens meer realist was dan de romanticus Da Costa, vreesde zijn zedelijk-geestelijk leven te laten stellen onder een zedewet; dat leek hem zo iets als gebod op gebod, regel op regel. Aldus Pierson's visie, als hij De Clercq's verhouding tot Kohlbrugge bespreekt. Toch blijft, volgens den Heidelberger, de wet der tien geboden de regel der dankbaarheid, niet mechanisch, doch organisch van binnen uit. En dat zal een De Clercq wel niet hebben ontkend.

Doch — 't is Pierson die het zegt — „De Clercq's omgang met het goddelijke in de hoogste zin was als de liefde tussen man en vrouw: alleen „de allerinnigste vereniging bevredigt”... doch het besef dat zij nooit ten volle bereikt kan worden, is de trouwe begeleiding ook der zaligste uren.”

Dan herinnert Pierson aan den „Prometheus” van Aeschylus, die den goden het vuur ontstal ten bate van de menschen, en daarvoor boeten moet door zijn gekluisterd worden aan een rots. Zeus blijft de geweldige, die gevreesd moet worden; de afstand is onoverbrugbaar; wie het waagt

die brug te slaan over de peilloze afgrond, heeft Zeus' wraak voor eeuwig te vrezén. Hier is door Pierson in een parallel met de Antieken, het verschil in het hart geraakt. Afstand, afstand, afstand, roept Kohlbrugge en ook Barth en het is een woord naar het hart van den mystieken realist: De Clercq. Maar Da Costa, de Jood, die ook evenzeer van „afstand” weet, kan er niet bij blijven staan: hij gelooft dat die afstand in Jezus Christus zó is overbrugd dat het Koninkrijk komt. Hij is optimist, omdat hij gelooft medewerker te mogen zijn: het komt, omdat het er al is. „God wil het.” En daarin gaat de vergelijking met Zeus niet op; hier faalt het beeld. Zeus wilde het niet. God de Vader wil het. Zó zag, zó voelde Da Costa het. Zó kwam hij in conflict met den man die de afstand zó sterk benadrukte dat er van „medewerker” geen sprake meer bleef.

Maar: een waarachtig Christus-belijder werkt, ook al ziet hij de afstand anders, geweldiger dan zijn mede-belijder. Hier is geen lijdelijkheid mogelijk; Kohlbrugge werkte ook „mede”; De Clercq ook. Bij den Jood Da Costa verloochent zich het bloed niet. Maar bij den melancholischen De Clercq evenmin. Ten diepste scheidt hier o.i. niet de geestelijke afstand tussen vriend en vriend; maar — als we goed toezien en goed onderscheiden — het bloed. En dat is de tragiek van onze geschillen en verschillen. Wij willen er niet aan, want we camoufleren onze kazemat met de banier der waarheid; we willen ons bloed niet verloochenen, al zeggen we dan: de waarheid bovenal. We komen ieder van onze heel persoonlijke kant op de waarheid aan, ervaren haar ieder op eigen individuele manier. En al is de tendens van deze tijd: gelijkschakeling, het bloed zal blijken te kruipen waar het niet gaan kan, d.w.z. de intellectualist legt het accent nu eenmaal heel anders dan de mysticus, en de practicus verstaat de waarheid weer op andere wijze. Dr. Kuiper was een goed psycholoog toen hij de Gereformeerde belijders waarschuwde voor de verstandelijke schematiek, de verstar-ring in abstractie's, de mystiek-, „angehauchten” voor het doervloeiën ins Blaue hinein, en de practische daad-menschen voor een overrompeling van het geloof (in casu: de rechtvaardigmaking) door de werken. (Zie „Drie Kleine Vossen”, door Dr. A. Kuiper.) Helaas, er wordt sinds

de psychologie zich te veel als surrogaat voor religie naar voren dringt, door intellectualistische eenzijdigheid op haar afgegeven als ware zij totaal te negeren: psychologisme is dan het vonnis over wat toch een onmisbare factor is voor de belichting van dogmatiek en ethiek: antropologie, menskunde, kan de theoloog niet pro memorie uittrekken.

We hebben ondertusschen Da Costa en De Clercq niet uit het oog verloren: het Réveil heeft de beiden niet gelijk kunnen

schakelen; dat was ook niet nodig. Als ze maar hadden gezien dat hun „geschil” uitvloeisel was van hun verschillend gerichte persoonlijkheid, want au fond waren ze het hartelijk eens: uit Hem en door Hem en tot Hem zijn alle dingen. De activiteit en de passiviteit zijn in hogere synthese als eenheid te beleven; het intellect, het gevoel en de wil zijn een drie-eenheid.

A. WAPENAAR

FRANSISCUS DE DICHTER

(voor Jan H. Eekhout)

Eens heeft de Heer gezegd:
„Gij, zoon van Bernardone,
wéét, wie zich rijkdommen ontzegt
zal eeuwig bij Mij wonen;
wéét, wie Mijn schepping mint
en Mij als zijnen Vader
het is Mijn liefste kind
en niemand is Mij nader!”

Franciscus werd een kind
met gouden wensen,
hij heeft het al bemind:
de bloemen en de mensen;
hij had de dagen lief,
die rood en eenzaam stierven,
de wind, sluipende als een dief,
meeuwen, die boven polders zwierven;
de luchten in puur-witte pracht
de bruine bijen op de heide,
het reeg'nen in een lauwe nacht —
had vreugde lief en lijden —.

En in het uiterst uur
van zijn onbaatlijk streven
heeft hij — eeuwigheidsduur —
het Zonnedicht bedreven.

HARRY BRANDER